

Обґрунтування суті малого підприємництва та особливості його функціонування

У статті розглянуто теоретичні основи формування наукової думки щодо суті малого підприємництва, трактування його змісту виходячи із його соціально-економічного призначення. Обґрунтовано особливості функціонування малого підприємництва як суб'єкта ринкової економіки.

Ключові слова: мале підприємництво, малий бізнес, мале підприємство, функції малого підприємництва.

В статье рассмотрены теоретические основы формирования научной мысли относительно сути малого предпринимательства, трактовки его содержания исходя из его социально-экономического назначения. Обоснованы особенности функционирования малого предпринимательства как субъекта рыночной экономики.

Ключевые слова: малое предпринимательство, малый бизнес, малое предприятие, функции малого предпринимательства.

The article deals with the theoretical foundations of the scientific opinion on the merits of small business, the interpretation of its content, based on its socio-economic objectives. The peculiarities of functioning of small business as the subject of a market economy.

Keywords: small business, small business, small business, small business functions.

Постановка проблеми. Всебічний розвиток та активна діяльність суб'єктів малого бізнесу є необхідною умовою ефективного функціонування економіки держави в цілому та її переходу на ринкові засади господарювання зокрема. Мале підприємництво як динамічний елемент національної економіки здатний створювати перспективні засади розвитку конкурентного ринкового середовища, оскільки швидко реагує на його зміни.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Неоціненний вклад у фінансову теорію становлення малого підприємництва внесли науковці, яких по праву можна назвати засновниками вчення про підприємництво: Р. Кантильон, А. Маршалл, К. Маркс, Ж.-Б. Сей, А. Сміт та Д. Рікардо, Ф. Хайєк, Й. Шумпетер та ін. Їхні праці присвячені дослідженню економічної природи та характеристики підприємця як суб'єкта, що здійснює виробничо-господарську діяльність. Серед сучасних адептів у досліджуваній сфері варто відзначити праці В. Афанасьєва, О. Барановського, П. Друкера, М. Білика, З. Варналія, Г. Васіна, Л. Воротіни, Л. Верховодова, М. Долішнього, А. Даниленко, Ю. Єханурова,

О. Кузьміна, І. Кірцнер, М. Козоріз, В. Мікловда, С. Мочерного, В. Павлова, С. Реверчука та ін. Як право, вони акцентують увагу на різноманітних проблемах функціонування малого підприємництва та шляхах їх вирішення через сприятливу державну та регіональну фінансово-кредитну підтримку, удосконалення механізму функціонування та управління діяльністю згаданих суб'єктів.

Синтезуючи наукові доробки як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, на нашу думку, необхідно більш детально розглянути становлення цієї форми організації господарської діяльності із глибин його виникнення задля вирішення проблемних питань його функціонування в Україні. Відповідно це й зумовило актуальність досліджуваної проблематики та визначення її мети.

Саме тому **мета статті** полягає у розкритті суті, змісту та визначенні економічної природи малого підприємництва виходячи із його призначення та особливостей функціонування в ринковій економіці.

Виклад основного матеріалу. Мале підприємництво як широковживане економічне явище в економічній теорії та практиці можна розглядати як з ретроспективного, так і функціонального аспекту.

Зміст ретроспективного аналізу полягає в тому, що формування досліджень суті, природи та функціонального призначення суб'єктів малого підприємництва є результатом надбавь вчених не одного покоління, кожен з яких зробив свій вагомий внесок у розвиток теорії досліджуваного поняття. Тому обізнаність із значною науковою спадщиною в сфері малого підприємництва на основі ретроспективного аналізу допоможе краще зрозуміти не лише зміст малого підприємництва, а й в історичному аспекті дослідити еволюцію його становлення як економічного явища.

Роль та функції малого бізнесу з погляду загальноекономічних позицій полягають не тільки в тому, що він є одним із найважливіших дієвих чинників економічного розвитку суспільства, що опирається на ринкові методи господарювання. Його важливою функцією є сприяння соціально-політичній стабільності суспільства, тобто він відкриває простір вільному вибору шляхів і методів роботи на користь суспільства та забезпечення власного добробуту. За умов дестабілізації економіки, обмеження фінансових ресурсів саме суб'єкти малого бізнесу, які не потребують великих стартових інвестицій, мають швидкий обіг ресурсів, спроможні за певної підтримки найшвидше і економічно доцільно вирішувати проблеми демонополізації, стимулювати розвиток еко-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

номічної конкуренції. Таким чином, малий бізнес є невід'ємною рисою будь-якої ринкової господарської системи, без чого така економіка і суспільство загалом не можуть не тільки розвиватися, а навіть існувати [1, с. 155].

Становлення малого підприємництва як виду діяльності та форми організації бізнесу відбулося історично. Внаслідок формування вчень його теоретичного, а згодом і практичного застосування в економіці під впливом надбань вітчизняних та іноземних дослідників виокремилися такі наукові концепції становлення малого підприємництва:

– *класична концепція* (XVII–XVIII ст.), що ґрунтується на спорідненості підприємницької діяльності і організації процесу праці, внаслідок чого підприємець несе ризик, на який він іде задля отримання певної соціальної (організація праці, задоволення потреб споживачів) та комерційної ефективності (прибутку) в процесі здійснення ним підприємницької діяльності. Прихильники цієї концепції – Р. Кантільон, К. Маркс, Дж. Міль, Ф. Найт, А. Сміт та ін.;

– *неокласична концепція* – опирається на прагнення підприємців максимізувати власні вигоди внаслідок ефективного використання факторів виробництва, вміння вчасно відрегулювати на кон'юнктурні зміни і потреби ринку; особлива увага приділяється осмисленню підприємницької діяльності у взаємозв'язку з інноваційною діяльністю. Послідовниками цього концептуального напрямку є Й. Шумпетер, М. Туган-Барановський, В. Зомбарт, Ф. фон Хайек, Л. Мізес, І. Кірнец та ін.;

– *інституційна концепція* – наголошує на елементах державного контролю підприємницької діяльності поряд із її саморегуляцією, що дозволяє вирішувати як практичні, так і теоретичні проблеми функціонування суб'єктів підприємницької діяльності шляхом їх фінансової, правової та адміністративної підтримки. Прибічниками цієї концепції є Ж.–Б. Сей, А. Маршалл, Д. Книш, С. Іванов, Н. Полторак, І. Комарова та ін.;

– *еволюційна концепція* – характеризується перенесенням уваги на управлінський аспект, враховуючи внутрішні та зовнішні чинники впливу на розвиток підприємницьких структур. В основі концепції – вміння підприємця прогнозувати виходячи з наявної ситуації в економічному середовищі, а не діяти наосліп. Основний акцепт – максимізація прибутків – переноситься на вміння ефективно управляти власною справою, бізнес-процесами, приймати оптимізаційні рішення, змінювати внаслідок їх змін ділового підприємницького середовища. Серед прихильників варто виділити Р. Хізріч, М. Пітере, Е. Дж. Долан, С. Брю, К.Р. Макконнелл, К.Татеїсі, П. Друкер та ін.;

– *капіталістична концепція*, яка ґрунтується на вмінні правильно та ефективно використовувати капітал у процесі підприємницької діяльності, що за різних можливих комбінацій може призвести до максимізації прибутків підприємців. Підприємство згідно з цією концепцією виступає об'єктом вкладання капіталу, оптимізація структури якого (співвідношення власного та позикового) за умов діючої процентної ставки показує рівень ефективності його використання. Адептами цієї концепції є І. Тюнен, З. Варналій, Л. Фредріх та ін.

Унаслідок постійного розвитку фундаментальних досліджень серед прихильників різних концепцій сформувалися розбіжні наукові погляди на сутність та економічний зміст малого підприємництва. Проведений морфологічний аналіз суті зазначеного поняття дозволив узагальнити думки дослідників через призму діяльності підприємця, інноваційну орієнтованість діяльності суб'єкта, асоціюючи його з малим бізнесом, підприємницькою діяльністю фізичних осіб – підприємців і юридичних осіб (див. табл.).

Заслуговує на увагу думка А. Агеева, який зазначає, що підприємство як економічне явище виникає внаслідок дії двох взаємопов'язаних обставин: організаційно-господарського новаторства та економічної свободи. На його думку, такі характеристики, як підлягання ризику, прийняття рішень, володіння ресурсами, лідерство та інше, є або набутими, або другорядними. Економічна свобода означає наявність у підприємця відповідної сукупності прав, що гарантують незалежне, самостійне рішення щодо пошуку чи вибору виду, форми і сфери господарської активності, методів її реалізації, використання продукції і доходу, що отриманий від цієї діяльності [2, с. 10–12].

Уперше теоретичне осмислення поняття «підприємство» здійснено французьким економістом Річардом Кантільоном в XVII ст. Він ввів в економічну термінологію поняття «підприємець», який володіє такими рисами: за визначену ціну купує засоби виробництва для зобов'язання щодо витрат, не знає, за якими цінами може здійснюватися реалізація; володіє фіксованим прибутком і несе ризик внаслідок власної справи; приймає рішення і задовольняє власні потреби за умов невизначеності; готовий брати на себе ризик, спрямований у майбутнє, чії дії характеризуються сподіванням отримати дохід та готовністю до витрат [3, с. 29–32].

Варто відзначити, що спочатку підприємницьку діяльність розглядали виключно з позиції здійснення виробничої чи комерційної (торгівельної) діяльності. Однак згідно з новою концепцією Й. Шумпетера підприємця визначено як суб'єкта, який повинен здійснювати свою діяльність не так, як інші, а через використання інновацій. Тобто започатковується новий напрям діяльності, яким поряд із виробничою та комерційною діяльністю може займатися підприємець – інноваційна діяльність.

У сучасних наукових дослідженнях інноваційність малих підприємств трактується так: «вони виконують роль першопрохідників у науково-технічному прогресі, «полігонів», де відпрацьовуються нові технології та розробки, нова техніка тощо. Це дає змогу не ризикувати всім обсягом виробництва, капіталу, робочої сили, а в малих формах моделювати нові виробничі ідеї і лише після певного досвіду перенести їх у суспільне виробництво в цілому» [4, с. 62].

Отже, багатоаспектність малого підприємництва, як з точки зору кількісних, так і якісних властивостей, наділяє його як економічну категорію такими змістовими ознаками [5, с. 5]: незалежність, ініціативність, індивідуалізація, суспільний ха-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Морфологічний аналіз дефініції «мале підприємництво»

Автор	Визначення суті поняття «мале підприємництво»
<i>Мале підприємництво як діяльність підприємця</i>	
Р. Кантільйон	Підприємництво – це особлива економічна функція, що реалізовується через ризикову діяльність підприємця... Підприємець – це людина на основі самостійно придбаних засобів виробництва здійснює виробничу діяльність; несе витрати пов'язані господарською діяльністю; готовий до ризику з метою отримання доходу; має нефіксовані прибутки, що спричинені нестабільністю ринкових умов
А. Сміт	Підприємництво – це явище, що виникає спонтанно за умов наявності та функціонування капіталу, праці та матеріальних ресурсів (сировини), яке орієнтоване на отримання доходу. Підприємець (бізнесмен) – власник капіталу, що йде на ризик задля реалізації власної комерційної ідеї, що має принести в майбутньому прибуток
Д. Рікардо	Підприємництво розглядає як обов'язковий елемент ефективного господарювання, що діє в умовах ринкового механізму саморегулювання. Підприємець – капіталіст або інвестор, який здійснює власну діяльність в умовах ризику, але з метою отримання прибутку; шукає прибуткового застосування власних засобів та ресурсів в тому чи іншому виді господарської діяльності; готовий поступитися частиною прибутку заради ефективного використання ресурсів
Ж.-Б. Сей	Підприємництво – це раціональна та творча діяльність з організації людей в межах виробничої одиниці, яка поєднує фактори виробництва. Підприємець – це особа, яка об'єднує у спільній діяльності інших людей; діє на власний розсуд та ризик; раціонально використовує знання, вміння та фактори виробництва в процесі виробничої діяльності
Й. фон Тюнен	Підприємництво – діяльність підприємця, спрямовані на отримання доходу, не лише за умови ризику, але й як підприємницьке мистецтво. Підприємець – це новатор–винахідник, який отримує непередбачений прибуток внаслідок новаторської та одночасно ризикової діяльності
Й. Шумпетер	Підприємництво – діяльність спрямована на мотивацію та реформування виробництва шляхом використання нових чи удосконалених товарів, виробничих процесів, джерел сировини, ринків збуту. Підприємець – особа, яка є лідером і новатором, виробляє те, чого інші не роблять
Л. Мізес	Підприємництво – сфера застосування факторів виробництва. Підприємець – це функція, що полягає у визначенні сфер застосування факторів виробництва; завжди спекулянт, успіх якого залежить від точності передбачуваних несподіваних подій та здатності прогнозувати попит споживачів
М. Вебер	Підприємництво – це спосіб життя. Підприємець – це особа, що займається підприємницькою діяльністю не для збагачення, а для виконання обов'язку, їй притаманні такі риси: стриманість, обачність, рішучість, скромність, вміння, знання, наполегливість, відданість справі
К. Макконнелл та С. Брю	Підприємництво – це особливий вид діяльності, в основі якої лежить низка неодмінних умов і вимог: підприємець приймає послідовні рішення і виступає ініціатором поєднання факторів виробництва в єдиний виробничий процес задля отримання прибутку; підприємець бере на себе відповідальність за результати виробництва вкладеними коштами, затратами часу й праці, діловою репутацією і свої майбутнім прибутком; підприємець виступає новатор, який на комерційній основі вводить у побут нові продукти, технології, форми організації бізнесу
<i>Мале підприємництво з точки зору ведення бізнесу</i>	
Д. Книш	Малий бізнес – це складна ринкова соціально–економічна система (з центральною, напівпериферійною і периферійною підсистемами), для якої характерні високий динамізм проходження внутрішніх процесів, просторово–детермінований доступ до ринку того чи іншого виду ресурсів або ж збуту продукції, взаємодії з іншими підсистемами регіону
Л. Чубарева	Малий бізнес – елемент механізму взаємодії різномірних соціально–економічних типів виробництва в процесі переходу багатокладної економіки до сучасного науково–технічного рівня розвитку продуктивних сил
Н. Полторак	Малий бізнес – система відносин суб'єктів господарювання з виробництва й реалізації товарів (робіт, послуг) для взаємної вигоди учасників цих процесів, що відповідно до встановлених законодавством ознак відносяться до суб'єктів малого бізнесу
Г. Кампо	Малий бізнес – особливий сектор ринкової економіки, в рамках якого суб'єкти малого бізнесу (фізичні та юридичні особи) реалізують свої підприємницькі здібності, тоді як мале підприємництво пов'язане із такими ознаками, як ризик, новаторство
О. Колісник	Малий бізнес – це мобільна, незалежна, самостійна ризикована діяльність суб'єктів господарювання різних організаційно–правових форм, головним структурним елементом якої є приватна власність, яка спрямована на задоволення потреб суспільства і отримання власного прибутку
В. Збарський	Малий бізнес – це самостійна, систематична господарська діяльність малих підприємств будь–якої форми власності та громадян–підприємців (фізичних осіб), здійснювана на власний ризик з метою отримання прибутку. Практично це будь–яка діяльність (виробнича, комерційна, фінансова, страхова тощо) зазначених суб'єктів господарювання, спрямована на реалізацію власного економічного інтересу
С. Мочерний	Малий бізнес – самостійне організаційно–правове та господарське новаторство власників малих підприємств власним коштом і на власний ризик на основі оперативнішого управління, швидшої адаптації до постійно змінюваних потреб споживачів, реалізації власних ідей для привласнення підприємницького доходу і реалізації рис підприємця
<i>Мале підприємництво як діяльність малих підприємств та фізичних осіб–підприємців</i>	
С. Коробка	Мале підприємництво – це самостійна, систематична ініціативна діяльність малих підприємств та громадян–підприємців (фізичних осіб), яка проводиться ними на власний ризик з метою отримання прибутку
Л. Воротіна	Малі підприємства – це підприємства ризикової виробничої діяльності, тобто підприємства–підприємці, що за власною ініціативою, за власним розсудом та бажанням (можливістю) здійснюють підприємницьку діяльність
С. Іванов	Мале підприємництво – це сектор ринкової економіки, де господарюють суб'єкти, що володіють єдністю права власності і управління, характеризуються низькою капіталомісткістю, малою кількістю працівників, функціонує в умовах підвищеного ризику в силу неліквідності невизначеностей, що характерні підприємницькій діяльності і повній економічній відповідальності, забезпечують взаємозв'язок ринкових відносин з метою отримання прибутку через збалансованість попиту і пропозиції
<i>Мале підприємництво як інноваційно орієнтована діяльність</i>	
З. Варналій	Мале підприємництво – це самостійна (за рахунок власних коштів) систематична інноваційна діяльність громадян–підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу (надприбутку)
Л. Буряк	Мале підприємництво – це особливий вид виробничо–торговельної діяльності, надання послуг чи посередництва, яке характеризується повною свободою вибору та інноваційним характером здійснення, значною ймовірністю економічного ризику та чіткою орієнтацією на досягнення певного комерційного зиску
С. Дрига	Мале підприємництво – це самостійна, систематична, інноваційна діяльність громадян–підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу
А. Виноградська	мале підприємництво – це особлива форма економічної активності, що передбачає орієнтацію на досягнення комерційного успіху, інноваційний та ринковий характер діяльності; перспективність спрямування та подальший розвиток; розширення масштабів і сфери діяльності; майнова відповідальність за результати господарювання; свобода та самостійність суб'єктів у прийнятті управлінських рішень та здійсненні бізнесу; постійний характер господарської діяльності, укладання регулярних, а не разових угод (бізнес–операції)

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ракти, адаптивність, динамічність, інноваційність (креативність), ризиковість і майнова відповідальність, результативність. Тоді, як зазначає З. Варналії, «соціально-економічна природа малого підприємництва доповнюється й іншими обставинами, а саме: мале підприємство може бути засноване на особистій праці власника та членів його сім'ї, а також – на використанні найманої праці у поєднанні з виробничо-управлінською діяльністю господаря (його сім'ї)» [3, с. 22].

Якщо зіставити сучасні критерії віднесення суб'єктів до малого підприємництва, то саме підприємець є одним із ключових суб'єктів цієї форми організації бізнесу, яку так широко досліджувало багато науковців. Однак із розвитком капіталістичних відносин все ширшого розгляду набувають вчення, присвячені дослідженню відмінностей між капіталістами, підприємцями та менеджером. Це спонукало до виникнення великої кількості нових форм підприємницької діяльності – корпоративних та індивідуальних компаній, де капіталіст вже не виступав у ролі підприємця, а підприємець – відповідно капіталістом, а роль менеджера зводилася до професійної діяльності, виконання функції управління діяльністю суб'єкта господарювання.

Унаслідок постійних змін мале та середнє підприємство стрімко розширюється з середини 50-х років у капіталістичних країнах і з кінця 80-х – у колишніх соціалістичних країнах XIX ст. Приватизація з середини 70-х років перетворилася на загальносвітове явище і мала за мету глобальне перетворення системи виробництва і пристосування його до запитів постіндустріальної епохи, різко підвищила значимість індивідуальної підприємницької ініціативи. З одного боку, реструктуризація економіки змусила значне число людей, що працювали в стагнруючих галузях, зайнятися самостійно підприємницькою діяльністю. З іншого боку, малий бізнес став не тільки джерелом засобів до існування, а й способом розкриття внутрішнього потенціалу особистості. Малий бізнес формує середовище і дух підприємництва, без яких ринкова економіка неможлива [6].

Отже, саме через розкриття суті та призначення суб'єктів підприємництва (підприємця) можна найбільш повно розкрити зміст та значення малого підприємництва. Тому, враховуючи перетворення, що відбулися як в соціальному, так і економічному житті, сучасна наука визначає підприємця як особу, що займається особливим видом діяльності, в основі якої є такі ознаки [4, с. 5–6]: свобода вибору видів і методів діяльності (підприємець має право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству); наявність фактора ризику для початку та розвитку бізнесу (підприємець несе персональну майнову відповідальність за прийняті рішення та їх наслідки); орієнтація на досягнення комерційного успіху (підприємство – це діяльність, спрямована на досягнення прибутку); інноваційний характер (підприємство – це спроба створити щось нове або поліпшити вже існуюче).

Сьогодні мале підприємство функціонує в так сферах суспільного відтворення: виробнича, комерційна, інноваційна. Як правило, переважає комерційна діяльність, оскільки забезпечує високу прибутковість суб'єктів господарювання. Прикро за те, що частка виробничої є дуже низькою, а інноваційна діяльність практично відсутня у сфері малого підприємництва.

Серед фундаментальних досліджень, присвячених визначенню суті малого підприємництва, також досі зустрічаємось із суперечливими твердженнями і відсутністю однозначного тлумачення цього економічного явища. Нерідко зустрічаються праці, що ґрунтуються на ототожненні малого бізнесу та малого підприємництва. Серед прихильників такої думки В. Карсекін, В. Миска, В. Білик, Л. Чубарева, які наділяють бізнес кількісними характеристиками, а підприємство – якісними.

Більшість із прихильників зазначеного підходу вважають, що ці дві категорії не можна розглядати окремо, особливо коли розглядати роль та значення їх у соціально-економічному розвитку. З цього приводу варто уваги твердження А. Хімченка, який відзначає, що «поняття «підприємство» не може бути основою кількісного виміру, а може виступати лише у формі якісної оцінки ролі і місця визначеного суб'єкта економічних відносин у структурі суспільного виробництва. Кількісну оцінку можна дати тільки фірмі (чи бізнесу – у значенні фірми, підприємства). Саме фірма може бути віднесена до категорії малих, середніх та великих. Розуміння цього дає підґрунтя для побудови ефективних підсистем управління функціонування та розвитку малих підприємств» [7, с. 2].

Окрім зазначеного у багатьох наукових доробках аргументується, що ці поняття не є синонімами. Як відзначають провідні експерти, «вони дійсно є дуже близькими, але не тотожними. Бізнес – поняття набагато ширше, ніж підприємство, воно охоплює всі відносини, що виникають між учасниками ринкових відносин, і включає діяльність не лише підприємців, а й споживачів, найманих працівників, а також державних структур. Тобто бізнес на відміну від підприємства включає будь-який вид діяльності, що приносить дохід або особисту користь» [8, с. 52].

Як зазначено у праці [8, с. 42], бізнес як соціально-економічне явище містить у собі широкий спектр суспільних відносин, а саме: історичні, юридичні, економічні та психологічні моменти. За економічною природою бізнес являє собою економічні відносини, що виникають між людьми, з приводу організації власної справи, виробництва, його функціонування з метою отримання прибутку.

Деяко інший зміст бізнесу відзначає С. Дрига, що полягає у наступному: «суворо науковому розумінні когнітивні шаблони «бізнес» та «підприємство» відрізняються інноваційною спрямованістю останнього на відміну від будь-якого виду господарської діяльності, що охоплює більш широке поняття «бізнес» [9, с. 11]. Подібно думки дотримується і російський науковець П.І. Ряховський, акцентуючи увагу на тому, що не будь-який бізнес може бути підприємством, а лише той, який за своєю суттю є інноваційним, тобто

пов'язаний із новими рішеннями в області використання ресурсів і організації бізнесу [10, с. 10].

На думку Л. Ускової, поняття «бізнес» та похідне від нього поняття «підприємництво» мають багато спільного, за винятком моменту новизни і особливої мотивації підприємництва, тобто отримання задоволення від створення нової справи, нового підприємства. Категоризованість дослідників, що відносять до поняття підприємництва тільки по-справжньому новаторські проекти, на її думку, видається необґрунтованою. Розуміння підприємницької діяльності як бізнесу, а підприємця – як юридичної або фізичної особи, що займається будь-яким видом бізнесу, прийнято нині і в законодавчих актах нашої країни отримання прибутку [11, с. 7].

Слушно, на нашу думку, з цього приводу зазначає З. Варналій, що «при визначенні «мале підприємництво» треба враховувати не стільки кількісні критерії (кількість працюючих, розміри капіталу, прибутку, грошового обігу, обсяги валової продукції, продажу тощо), скільки якісну характеристику (правова незалежність, єдність права власності та безпосередньо управління фірмою; безпосередній характер відносин між господарем та робітником; повна відповідальність за результати господарювання; невеликий ринок збуту; сімейне відання справи тощо)... На відміну від малого підприємництва, діяльність малого бізнесу не обов'язково має бути особливо ризикована та інноваційна на засадах певної економічної відповідальності. На думку автора, саме в цьому якісному чиннику й полягає різниця між досліджуваними поняттями» [3, с. 23–25].

Отже, складна організаційно-економічна, соціально-психологічна природа категорії «підприємництва» характеризується специфічними змістовими ознаками, без яких воно не існує як таке: незалежність, ініціативність, індивідуалізація, суспільний характер, адаптивність, динамічність, інноваційність (креативність), ризиковість і майнова відповідальність, результативність [5, с. 5].

З огляду на сказане дослідження засвідчують, що досі важко розмежувати ці дві категорії. Вважаємо невірним твердження окремих науковців, які вважають, що малий бізнес є більш ширшим поняттям, тоді як самі ж стверджують, що мале підприємництво відрізняється від малого бізнесу лише наявністю інноваційної складової. Із сказаного випливає, що все ж таки мале підприємництво є більш ширшим поняттям, і для його більш системного та ґрунтовного аналізу необхідно розглядати, як зазначає З. Варналій [3, с. 23], через призму базових та похідних властивостей.

Особливої уваги заслуговує підхід щодо трактування малого підприємництва у праці Л. Чубаревої, яка малий бізнес розглядає як [12, с. 4]:

1) економічну категорію, що відображає систему економічних відносин, які виникають у процесі особливої форми економічної діяльності між суб'єктами малого бізнесу, між малим та великим бізнесом, між державою та суб'єктами малого бізнесу;

2) типологічну форму підприємницької активності, заснованої на інноваційному підході до вибору та комбінації ресурсів у процесі виробництва продукції, на економічній самостійності та вільному виборі напрямів і методів діяльності, на особистій майновій відповідальності в умовах постійного ризику та систематичності, спрямованої на отримання підприємницького доходу, задоволення потреби у самореалізації та особистісній самоідентифікації громадян, яка має якісні особливості (поєднання підприємця, власника та управляючого в одній особі; правову та економічну незалежність; індивідуальну відповідальність за результати діяльності; обмеженість ресурсів і виробничої потужності; суттєву роль особи підприємця в управлінні та ін.);

3) сектор національної економіки, що об'єднує сукупність суб'єктів господарювання, яких визнано суб'єктами малого бізнесу відповідно законодавству держави;

4) елемент механізму взаємодії різнорідних соціально-економічних типів виробництва в процесі переходу багатокладної економіки до сучасного науково-технічного рівня розвитку продуктивних сил.

Отже, малий бізнес як одну з найбільш динамічних форм організації підприємницької діяльності сьогодні можна розглядати як економічну категорію, як тип економічного мислення, як метод господарювання, як сектор економіки.

Як економічна категорія – відображає взаємини між його суб'єктами з приводу виробництва, розподілу і привласнення благ та послуг; як тип економічного мислення – зводиться до ініціативної, новаторської, самостійної діяльності; як метод господарювання – до найбільш повного та ефективного використання факторів виробництва і прагнення реалізувати свої творчі здібності» [14, с. 246]. В ньому найбільш повно узгоджуються та системно реалізуються особисті, регіональні (місцеві) та національні економічні інтереси [15, с. 209].

Як сектор економіки мале підприємництво функціонує через єдність двох сторін суспільного виробництва: соціально-економічної та організаційно-технічної. Перша сторона – це виробничі відносини, які утворюють суспільну форму виробництва. Друга сторона – це продуктивні сили, тобто сукупність матеріально-речових елементів виробництва, робочої сили та форм організації виробництва. Причому остання відображає способи та систему концентрації, централізації та спеціалізації виробництва [13, с. 12].

Як феномен ринкової економіки малий бізнес варто розглядати також з позиції як внутрішнього, так і зовнішнього ринку. З цього приводу слухним є твердження В.М. Литвиненка, який відзначає, що «донедавна малий бізнес ідентифікувався з позицій значущості відносно внутрішнього ринку, але наростаюча інтеграція національних економік у світові господарські процеси та глобалізація об'єктивували перетворення малого підприємництва на рівноправний суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності... Малий бізнес, який чутливо реагує на коливання зовнішньої та внутрішньої кон'юнктури, складає підґрунтя функціонування світової економіки,

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

сприяє її транснаціоналізації, глобалізації світових ринків і підвищенню конкурентоспроможності національних економічних комплексів. Спрямованість на забезпечення лише внутрішніх потреб пов'язана з небезпекою витіснення національних виробників зарубіжними та зменшення у подальшому можливостей зайняття певних позицій на ринку...» [3, с. 1–6].

Висновки

Підбиваючи підсумок, варто наголосити на тому, що роль малого підприємництва зводиться до його всеохопленості та динамічності в соціально-економічну житті суспільства та держави зокрема. Під малим підприємництвом, на думку автора, варто розуміти цілеспрямовану, раціональну, ініціативну і водночас ризикову діяльність суб'єктів господарювання (фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб) орієнтовану на комерційний ефект, отримання прибутку внаслідок ефективного використання фінансових та виробничих ресурсів, інновацій та раціонального управління виробничо-господарською діяльністю.

З огляду на проведені дослідження мале підприємництво, як складне та багаторівневе явище, характеризується дуже великою кількістю критеріїв, згідно з якими види і форми підприємництва можна класифікувати тим або іншим способом. Це спонукає до проведення більш ґрунтовних подальших досліджень суті, форм та критеріїв віднесення суб'єктів господарювання до малого підприємництва.

Список використаних джерел

1. Черничко Т.В. Місце та значення малого бізнесу в розвитку національної економіки / Т.В. Черничко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.4. – С. 151–156.
2. Агеев А.И. Предпринимательство: проблемы собственности и культуры: [монография] / А.И. Агеев. – М., 1991. – С. 180.
3. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики: [монографія] / З.С. Варналій. – 3-тє вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. – 302 с.
4. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання: [навч. посіб.]. / Л.І. Вороніна, В.Є. Воротін, Л.А. Мартинюк, Т.В. Черняк; за ред. проф. Л.І. Вороніної. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2002. – 307 с.
5. Богатирьов І.О. Управління розвитком підприємства (за матеріалами малих підприємств меблевої промисловості України): автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. – К., 2004. – 22 с. (с. 6–7).

6. Баранова И.В. Государственное финансовое регулирование развития малого предпринимательства: региональный аспект: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук.: спец. 08.00.10 – «Финансы, денежное обращение и кредит» / И.В. Баранова. – Новосибирск, 1999. – 23 с.

7. Хімченко А.М. Розвиток в Україні системи підприємництва: формування малого бізнесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. ек. наук: спец. 08.01.01 – «Економічна теорія» / А.М. Хімченко. – Донецьк, 2005. – 20 с.

8. Бех М.С. Сутнісна характеристика малого і середнього бізнесу в трансформаційних умовах реформування економіки України [Електрон. ресурс] / М.С. Бех, Н.М. Бех // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_2/53.pdf

9. Дрига С.Г. Формування ефективного механізму державного регулювання малого підприємництва в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. док. ек. наук: спец. 08.00.03 – «Економіка та управління національним господарством» / С.Г. Дрига. – Київ, 2010. – 37 с.

10. Ряховский П.И. Механизм управления развитием малого бизнеса в монопрофильных городах: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук.: спец. 08.00.05 – «Экономика и управление народным хозяйством (экономика предпринимательства)» / П.И. Ряховский. – М., 1999. – 23 с.

11. Ускова Л.В. Мале підприємництво в системі регіонального розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. ек. наук: спец. 08.00.05 – «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Л.В. Ускова. – К., 2002. – 17 с.

12. Чубарева Л.І. Малий бізнес: теорія, механізми підтримки становлення та розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. ек. наук: спец. 08.00.01 – «Економічна теорія та історія економічної думки» / Л.І. Чубарева. – Донецьк, 2008. – 21 с.

13. Анчишкин А. Наука – техника – экономика / А. Анчишкин. – 2-е изд. – М.: Экономика, 1989. – 383 с.

14. Сівков В.С. Розвиток і розміщення малого підприємництва у виробничій сфері економіки країни: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. ек. наук: спец. 08.00.05 – «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / В.С. Сівков. – К., 2002. – 20 с.

15. Донченко Т.А. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми формування та перспективи розвитку / Т.А. Донченко, К.М. Алеїникова // Управління у сфері фінансів, страхування та кредиту [тези доповідей Всеукраїнської наук.-практ. Конференції, Львів, 8–10 листопада 2007 р.]. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – С. 209–211.